

FREEDOM FROM FEAR

De migrant, angst en de natiestaat / Abdelkader Benali

De vrijheidsspeeches van Roosevelt zijn knappe staaltjes van *nation-building*, een woord waar ik geen heldere Nederlandse vertaling voor kan vinden. Zelfs een adequate vertaling verzinnen levert weinig op. ‘Natiebouwen’, maar dat klinkt te veel als aannemerstaal. Alsof het bouwen aan een natie een kwestie is van nat cement in de juiste doseringen.

De toespraak van Roosevelt brengt de mensen bij elkaar; het leidt tot geloof in een gezamenlijk doel. In dit geval vrijheid van angst, een van de vier vrijheden waarover ik me mag buigen.

De speech van Roosevelt heeft een ironische lading gekregen. Door de Amerikaanse burger te vrijwaren van angst jaagt hij angst in de burger. Een angst die door diezelfde overheid weggenomen moet worden. Zo creëert de overheid z'n bestaansrecht, als een God eigenlijk. Waar moest de burger tegen beschermd worden? Wat was die Satan?

In de toespraak is de vrijwaring van angst heel duidelijk gericht op het nucleaire gevaar van de kernwapens. Het wrange aan deze toespraak is dat Harry Truman vier jaar na het uitspreken van deze woorden de opdracht gaf om Japan te bombarderen met de bom. Nadien heeft geen andere kernmacht de bom gebruikt. Dit kan tot de conclusie leiden dat de bom dus ook daadwerkelijk afschrikt. Maar te rechtvaardigen is het niet – het gooien van de bom.

In naam van de vrijheid – die geen angst kent – werd een misdaad gepleegd die op gelijke hoogte stond met de misdaden van de

VRIJHEIDSCOLLEGES

nazistische vijanden: het ombrengen van onschuldige burgers om de totale overwinning te bereiken. Het verschil tussen goed en kwaad vervaagde in het opstijgen van de nucleaire wolk. De bom werd gegooid om de toekomst veilig te stellen. Om een streep te zetten onder een ingewikkeld verleden.

Om dit soort knappe staaltjes van leiderschap mogelijk te maken moet de natie zelf zo snel mogelijk vooruitdenken, regelrecht de toekomst in. Ook is het prettig wanneer het plaats delict ver weg is van het vaderland, zodat men er niet om de haverklap aan herinnerd wordt. Want terugdenken leidt tot die pijnlijke wroeging die de natie wakker houdt. Gelukkig is de Amerikaanse mentaliteit er een van niet te veel bij de pakken neerzitten. Schuldgevoel is voor *losers*. Optimisme en vooruitgangdenken gaan hand in hand.

Amerika lijkt wat dat betreft erg op die migrantenfamilies die liever vooruitkijken dan achteromzien – over de migrantenfamilie kom ik later te spreken. Toen de bom eenmaal ver van huis was gegooid, keerden de Amerikanen als overwinnaars terug naar huis om het onaangetaste gazon verder te maaien. Ze konden zich weer richten op de toekomst en het verleden laten voor wat het was.

Dichter bij huis is de verhouding tot de geschiedenis wat wranger. Omdat Europa zowel agressor is als slagveld en dus knekelhuis van die agressie, is er geen ontkomen aan de geschiedenis. Westerbork, Auschwitz, Treblinka. Het ligt allemaal om de hoek. De twintigste eeuw gaf geboorte aan een Siamese tweeling die slachtoffer en dader ineen zijn, waarvan de een het mes in de rug steekt van zijn broer en de ander hem troost. Die Siamese tweeling, dat zijn wij.

We zijn verplicht om op dagelijkse basis te leren van de geschiedenis, omdat die geschiedenis als een luchtje om ons heen hangt. Als voorbeeld geef ik de mogelijkheid om in de Amsterdamse Rivierenbuurt waar ik woon, vrij gemakkelijk te achterhalen welke weggevoerde Joodse families tijdens de oorlog op het onderhavige adres woonden.

Ik heb nog niet mijn eigen postcode ingevuld omdat de feiten maar al te duidelijk zijn. In mijn huis blaast de slechte adem van moord. Ik word elke ochtend wakker in de echo van het verleden. Joodse kinderen hebben op hetzelfde parket gespeeld als waar ik mijn koffie drink, ooit net zo zorgeloos als ik nu. De geschiedenis confronteert ons met het feit dat wat gedaan is niet ongedaan gemaakt kan worden. Wat overblijft is dure lessen trekken uit die geschiedenis. We weten dat anti-humanistische ideeën als xenofobie, nazisme, rassentheorie en fascisme ertoe konden leiden dat zorgeloze kinderen in het huis dat ik nu bewoon op een dag hun spulletjes moesten pakken om in het niets te verdwijnen. Dit moet ons extra waakzaam maken voor elke campagne die erop gericht is de mens – of hij nou in de gedaante van vreemdeling, illegaal, migrant of asielzoeker komt – van zijn rechten en integriteit te ontdoen. Ideeën kunnen leiden tot massamoord.

De migrant

Dit essay is geschreven door een kind van migranten dat zich steeds meer banneling in eigen land is gaan voelen. De universele waarden van de multiculturele samenleving zijn deels door de elite afgewezen. De volkscultuur en de populaire cultuur hebben elkaar gevonden in een warme viering van de nostalgie, het tot leven wekken van een tijd waarin zwarten, Joden, homoseksuelen en andersdenkenden die de status quo kunnen verstoren, prettig afwezig zijn. Jonge hippe mediamensen starten digitale initiatieven zonder enig aansluiting te zoeken op de diversiteit. Diversiteit betekent immers achterstelling en wie wil zich daarmee associëren? En de urbancultuur, die mengmoes van stijlen in de Randstad, gaat zijn eigen weg zonder ooit een echte machtsbasis te verwerven in de reguliere media. Als het al wordt gepresenteerd dan is het omdat het anders is, niet eigen. En wat anders is hoeft niet meegenomen te worden in de weging. Maar genoeg gelamenteerd, ik wil het hebben over mijn persoonlijke angst door de jaren heen. Een angst die niet is verbonden aan een bepaald moment of een gebeurtenis. Een angst die ik niet eens emotie zou noemen, eerder een verdedigingsmechanisme van ons reptielenbrein. Angst is voor mij een geestesgesteldheid die ik met anderen

deel. Maar de angst die ik voel is een andere dan de angst die in de publieke ruimte de boventoon voert. Ik ben niet bang voor migranten, ook niet bang voor de islam en zeker niet bang voor de gevolgen van migratie. Niet alleen omdat ik zelf een product ben van die processen, ook omdat ik geloof dat het individu in de vrije westerse wereld de ruimte heeft om boven de dingen uit te stijgen. We hebben een keuze.

Mijn ervaring is dat migratie mensen de kans geeft om zich vrijelijk te ontwikkelen en dat het uiteindelijk de samenleving zelf verrijkt en sterker maakt. Geen betere manier om de verdeling van kapitaal en kennis te versnellen dan migratie. De sociaaldemocratie kan z'n vingers erbij aflikken. Geen betere manier om het individu te verlossen van de knellende banden van de groep dan migratie. De liberalen trekken een fles champagne open! In de grote steden is meer dan vijftig procent van buitenlandse afkomst. Dit zorgt voor een nieuwe leefcultuur waar de mode, de sport en de cultuur de vruchten van plukken. En toch is er vooral angst voor de negatieve gevolgen van migratie. Wie de afgelopen tien jaar de koppen van de kranten snelt, krijgt de indruk dat Nederland wordt overspoeld door een tsunami van gelukszoekers, terroristen, fundamentalisten, pooiers, slavenhandelaren, oplichters en bedrogplegers.

Angst

Angst is een slechte raadgever, zegt de tegeltjeswijsheid, en toch is het de leidraad geweest van de afgelopen jaren. Land van tegeltjeswijsheden waar we krampachtig aan vasthouden in afwachting van iets beters. Ik zag hoe mensen in volgepakte treinen ongemakkelijk om zich heen keken. Hoe een meisje met een hoofddoek werd nagestaard. Hoe een jongen met een baard bij voorbaat geen kans maakt op een baan.

In dit betoog over de vrijheid van angst probeer ik te laten zien dat de angst voor verandering ons vermogen tot verandering verlamt. Angst voor verandering – want dat is wat migratie is – verblindt onze

aandacht voor wat er mogelijk is en maakt ons vooral pijnlijk bewust van wat er niet mogelijk is. Maar wie zich alleen maar fixeert op wat niet kan, komt geen stap vooruit.

Ik stel me zo voor dat iemand die ging slapen in 1998 pas wakker wordt in het jaar 2013. Om de oriëntatie in het heden terug te vinden, begint hij de teletekstpagina's te lezen. De droge opsomming van dreiging en gevaar, de hitserige taal van politici geven hem het gevoel dat hij in een oorlogsgebied is terechtgekomen, terwijl daar totaal geen sprake van is. De Nederlandse samenleving wordt over het algemeen genomen steeds veiliger, zo wijst onderzoek uit, wat vooral te danken is aan het toegenomen welvaartsniveau. Echte dreiging, zoals waar Roosevelt zich tegen oprichtte in de vorm van een nucleaire bom of buitenlandse invasie, is ver weg. Voor mij is van de vier geformuleerde vrijheden de vrijheid van angst het meest urgent, omdat in tegenstelling tot de andere drie vrijheden deze vrijheid niet zwart op wit te waarborgen is. Angst is, als gas, ongrijpbaar. Het kan verstikken zonder zijn aanwezigheid te verraden. En daarnaast ondermijnt het als de paalworm die voor rot zorgt in het hout, de andere vrijheden in de samenleving. Slaat angst eenmaal toe dan heeft dit gevolgen voor de wijze waarop we met de vrijheid van meningsuiting omgaan. Niet elke mening blijkt dan even gerespecteerd en al snel kan de roep klinken om die vrijheid in te dammen. Dit geldt wellicht in nog sterkere mate voor de vrijheid van religie die heden ten dage ook onder druk staat. Angst verandert de blik waarop wij de rites van anderen bezien. Een voorbeeld: als een moslim op de dag van het offerfeest – een islamitische feestdag waarin het offer van Abraham aan God wordt herdacht – langs een uitpuilende moskee loopt waar mensen voor de deur staan te bidden, dan zal hem dit vervullen met de geruststellende gedachte dat de vrede en veiligheid in de wereld toeneemt. Al die moslims die met elkaar op vreedzame wijze stilstaan bij een geloofsartikel om daarna rustig naar huis te gaan om feest te vieren met hun familie. Iemand die zojuist heeft gelezen over de gruwelen in Irak, bomaanslagen in Londen en vrouwenonderdrukking in Afghanistan in naam van de islam en diezelfde

moskee passeert, hem bezorgt de aanblik een gruwel. Daar verzamelt een groep mensen zich die hun koude loyaliteit aan een onderdrukkende God bevestigen. Dat geloof zou op z'n minst ingedamd moeten worden.

Mijn grootste angst is dat anderen mijn angst niet zullen begrijpen. Hoe moest ik mijn klasgenoten uitleggen dat de toekomst me veel minder ontzag inboezemde dan het verleden dat met z'n tentakels aan me trok? Was het mijn vader gelukt de armoede van het dorp achter zich te laten, nu stonden wij als familie voor de opgave de herinnering aan de armoede achter ons te laten. De opvoeding was erop gericht de armoedige voorgeschiedenis zo veel mogelijk te onderdrukken door het heden schoon en rein te houden. Mijn schone nagels en opgepoetste schoenen; allemaal tekenen van die bewustzijnsvernauwing, onderdeel van een streng uitgevoerd project. Wie in bad ging – een keer per week want in bad gaan was een luxe! – verlost zich van vuil en angst. Dus toen een al te openhartige klasgenoot voor de allereerste keer iets opmerkte over mijn lichaamsgeur, kwam dat niet aan als een belediging maar als een correctie. Ik was gesnapt! Hij had mijn armoede geroken.

Middels nauwkeurig uitgezochte schoonmaakproducten een dam opwerpen tegen de spotternijen van het verleden, bepaalde veel meer de inrichting van mijn ouderlijk huis dan ik had gedacht. Om het heden bacterievrij te houden werd het huis op manische wijze schoongehouden.

Bezoek een Turkse of Marokkaanse familie en het eerste wat opvalt is de klinisch, overdreven propere manier waarop de huisraad wordt tentoongesteld. Het is niet alleen een teken van succes, het is het succes zelf. Alsof men zich in een museum begeeft waar elk voorwerp en object uren opgepoetst zijn. De vrouw des huizes en in mindere mate de man des huizes begeven zich in het huis niet als trotse eigenaren maar als suppoosten. Dat zij dit mogen bewaken, hemeltjelijef! Men wordt niet geacht iets aan te raken en wat er staat nodigt niet uit tot

aanraken. De bloemen zijn van plastic. Soms is een deel van de wand behangen met de realistische weergave van een waterval in een idyllisch landschap. Hier stroomt de rivier de Kawtar, die in de Koran wordt genoemd, door de kamer!

Toen mijn familie de kans kreeg om de hele huisraad te vervangen door een nieuwe protserige oriëntaalse inrichting deed ze dat ook. Weg de bruine kast, de driezitsbank, de eenvoudige kleurentelevisie. Binnen een mum van tijd was het huis heringericht om een illusie van rijkdom te geven.

De verzamelwoede – het pronken met andermans veren – die ik terugzie in Nederlandse middenklassenfamilies is bij de migrantenfamilie geheel afwezig. Geen schilderijen, geen Afrikaanse maskers, geen cd-collectie met barokke Duitsers en romantische Fransen, geen boekenkasten waarin de Russische bibliotheek en Nederlandse klassiekers uitpuilen. Ook geen filmposters of gravure's. Het verzamelen van dingen wordt uit de weg gegaan. Let eens op hoe alles wat verwijst naar de geschiedenis of er een artefact van zou kunnen zijn, hier geheel en al afwezig is.

Dat komt omdat de geschiedenis te dubbelzinnig is en de migrant heeft weinig geduld voor dubbelzinnigheid. De geschiedenis roept onbehagen op, haar duistere mysteries zijn ordeverstoring.

In zo'n huis kan het monotone, grijze, serene heden vrijuit stromen. Familiefoto's hebben die trotse, opgewekte uitstraling die familiefoto's overal op aarde hebben. Men herkent er niet de zoon in of de moeder of de dochter, maar het idee van die zoon en die dochter. Dus wordt de hele huiskamer een kalmerende ruimte waarin de zenuwen volledig tot rust kunnen komen. Het is niet voor niets dat veel jongeren van de tweede generatie vatbaar zijn voor psychoses en schizofrenie, het is onmogelijk in zo'n ruimte geen gespletenheid te voelen. Wie naar buiten kijkt ziet een chaotische wereld waarin alles als palingen in een emmer door elkaar kronkelt, wie dan naar binnen

VRIJHEIDSCOLLEGES

kijkt ziet grijze lijnen die ook in de oneindigheid elkaar niet raken. Ik wil niet zeggen dat het in de boven geschetste culturele middenklassenhuizen niet het geval is, maar daar heerst nog altijd de troost van de geschiedenis: dagelijks oefent men zich aan de hand van literatuur, film en snuisterijen in het wennen aan de ongelijkheid en ongerijmdheid van alles. Niet in deze gebarricadeerde huiskamer.

Zelfs het Heilige Boek heeft een bescheiden plaats gekregen ergens in een hoekje, soms met een zijden doekje eroverheen. Wat echt telt is het televisietoestel dat zo groot als maar kan in het midden van de woonkamer staat opgesteld, altijd aan als visuele muzak, op een muziek-, religie- of nieuwszender die een onafgebroken stroom vermaak, vermaningen en schokkende beelden de kamer in laat stromen. Deze agressieve pictorale aanwezigheid hoeft helemaal niet te vloeken met de gekunstelde gemaakte sereniteit van de huiskamer. Het aantal misdaden dat de wereld voortbrengt kan nog zo schandelijk zijn, het kan het eigen ongeluk nooit overtreffen en is dus uitstekend geschikt als bliksemafleider, wat de televisie dan ook is. Een bliksemafleider. Het eigen ongeluk is de grootste zonde waaraan men zo min mogelijk herinnerd wil worden.

Want wat heeft men geleden, gereisd en afgezien om in deze schone, protserige kamer geriefelijk plaats te kunnen nemen voor een avondje ellende, dood, angst en muziek. Het moment is aangebroken om de aankomst te vieren. Het gezin bekijkt vanuit het paradijs op aarde naar de hel van Al Jazeera en CNN. Wat men ziet jaagt geen schrik aan, wel begrip. Het bevestigt wat men allang weet en dat is dat de wereld een hete, ontoegankelijke plek is die in niets op het echte leven lijkt. Men voelt veel, maar angst voelt men niet. Angst is wat anderen overkomt en wij achter ons hebben gelaten.

De natiestaat

Voor de migrant is de geschiedenis de natuurlijke vijand en hij heeft gegronde redenen om de geschiedenis te vrezen. In de geschiedenis bestaat de migrant niet; hij heeft geen gezicht, geen verhaal, hij

is slechts onderdeel van een grote, naamloze massa op weg van a naar b. Zonder die migranten zou er geen geschiedenis zijn.

Voor de natiestaat is geschiedenis maken de manier om zichzelf te verwezenlijken. De natie heeft een onstilbare honger naar geschiedenis want geschiedenis creëert gemeenschapszin. Het is om deze reden dat de migrant en de natie op gespannen voet met elkaar staan. Hoe zouden die twee zich ooit met elkaar kunnen verzoenen?

Voor de migrant waren in de wereld van de natiestaat maar twee rollen weggelegd: als vervolgte, met alle stereotypen die erbij horen, of als arbeider in de fabrieken. Een enkeling schopte het via sportspelen of slagveld tot nationale held. De overwinning voor het aangenomen vaderland waste hem van vreemde smetten vrij. Hij werd per direct een eerzaam burger en over zijn vreemde achtergrond werd nooit meer gesproken alsof het niet had bestaan.

Pas met de komst van de welvaartsstaat waarin niet alleen de mensenrechten, maar ook de economische rechten van alle burgers worden gewaarborgd, kreeg de migrant een gezicht. Hij hoeft niet na een crisis als eerste slachtoffer onmiddellijk het veld te ruimen. Na ontslag wordt hij niet voorgoed uitgewist, maar middels bijstand, een uitkering en indien nodig rechtshulp weet hij zich verzekerd van bestaanszekerheid. De welvaartsstaat creëert een stukje bescherming waarin de migrant zijn kinderen kan laten opgroeien tot volwaardige burgers. De migrant emancipeert en krijgt binnen de natiestaat een plek. Maar de natiestaat biedt geen garanties.

Tot slot

Angst voor het onbekende. De enige manier om met deze angst om te gaan ligt voor mij in de rol die onderwijs kan spelen. Moeten wij onze kinderen niet leren dat angst een slechte raadgever is? Workshops aanbieden waarin men proefondervindelijk leert hoe stereotypen ontstaan, hoe makkelijk we in groepsdenken vervallen en wat de beste strategieën zijn om met elkaar in gesprek te blijven? Zouden

we in een samenleving die zo wordt bepaald door social media niet nog meer nadruk kunnen leggen op het belang van kritisch denken, close reading en feitenonderzoek? Moet leren debatteren niet gewoon onderdeel zijn van het schoolcurriculum? En wat is er mis met het vak mensenrechten waarin wordt verteld over de moeizame weg die de mens heeft afgelegd om zich te beschermen tegen de tirannie van bureaucratische overheden en tirannieke despoten? Want vrijheden kunnen we ook verliezen; niets is vanzelfsprekend.

De reacties op dit Vrijheidscollege waren verrassend. Het antwoord op angst was volgens degenen met wie ik in gesprek ging bijvoorbeeld zelf aan de slag gaan met de burens. Er werd geopperd dat het onbehagen in de samenleving te verminderen is door op straatniveau dingen met elkaar te doen en te delen. Vooral dat laatste klonk opvallend vaak. ‘We leven in een wereld van overschot aan producten. Hoe vaak gebruik je een boormachine? Eén is genoeg voor de hele straat.’ Door te delen, creëer je een wederzijdse afhankelijkheid die je scherper bewust maakt van de ruimte die je met elkaar deelt. En dat zorgt voor saamhorigheid – het enige niet-medicinale antwoord op angst.

Dat zulke simpele, voor de hand liggende initiatieven weleens de koninklijke weg zouden kunnen zijn naar een samenleving waarin verbroedering centraal staat, was nieuw voor mij. Je kunt veel meer bereiken met veel minder. En wat eruit sprak was een ten diepste gevoelde verantwoordelijkheid voor de wereld waarin men leeft en de bereidheid om die verantwoordelijkheid, zonder angst, op zich te nemen. Deze ontwikkeling heeft te maken met de gevolgen van de kredietcrisis van 2008. Mensen raakten hun baan kwijt, hoger onderwijs bleek geen automatische garantie voor een baan en Europa bleek eerder een schuldenlast dan een baken van stabiliteit te zijn. Uit deze situatie had wantrouwen kunnen ontstaan, maar er ontstond ook een nieuw bewustzijn: de mens moet uiteindelijk proberen voor zichzelf te zorgen met hulp van andere mensen. Wie te veel vertrouwt op de grote instituten, op de welvaartsstaat of de grote ondernemingen komt van een koude kermis thuis.

Deze niet medicinale antwoorden zijn voor mij de moderne vorm van *nationbuilding*, zonder de ironische lading die de *Freedom from Fear* van Roosevelt heeft gekregen.